

Marisa Botha & Helize van Vuuren

Marisa Botha is 'n doktrale student verbonde aan die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, Port Elizabeth.

E-pos: marisa@webafrica.org.za

Helize van Vuuren is professor in Afrikaanse en Nederlandse letterkunde aan die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit, Port Elizabeth.

E-pos: helize.vanvuuren@nmmu.ac.za

“Taal moet weerstand bied”: ’n Verkenning van *Niggie*

“Language must offer resistance”:

An exploration of *Niggie*

A literary analysis is done of Ingrid Winterbach’s novel *Niggie* [“Cousin”], with specific focus on the nature and function of Anglo-Boer War material in Winterbach’s text. This novel has a profound effect on the reader a century after the war, because it addresses postcolonial issues and predicaments such as a defragmenting identity, as well as the possible demise of the Afrikaans language and culture, faced by the descendants of those involved in the war a century ago. This article focuses on the use of language, the plot, characters and their well-chosen names, motifs and themes, crossing of taboo borders and the juxtaposition of the past and the present. **Key words:** Afrikaans language and culture, Anglo-Boer War, identity, Ingrid Winterbach.

Inleidend: oorsigtelik beskou

Volgens Ingrid Winterbach het die volgehoue Anglo-Boereoorlogfokus in haar skryfwerk te make met die konstruksie van ’n eie identiteit, spesifiek, ’n Afrikaner-identiteit:

Die Boereoorlog lei die twintigste eeu in. Dit is ook die verste beginpunt van my geslag se geheue. Dit is so ver as wat my geslag se menseheugenis strek – ek is van die laaste geslag wat nog direk kontak gehad het met mense wat die oorlog eerste-hands ervaar het. Vir volgende geslagte sal die oorlog dalk ’n ewe arbitrêre beginpunt vir ’n besinning oor Afrikaner-identiteit wees as byvoorbeeld die Groot Trek of die Nasionale Party se bewindoorname in 1948. (De Waal e.a. 2004)

In *Niggie* vervleg sy fiktiewe met werklike veldslae. Winterbach spreek openlik oor die aard van dié roman. Vir haar is dit ’n geskiedenis van die aarde, ’n geskiedenis van taal en dien dit as ’n bewaringsaksie. In hierdie laaste opsig is *Niggie*, in ons lesing, ’n soort opname en optekening van kennis om dit vir die nageslag te bewaar.

Die reeks taboe- en veral rassistiese woorde is skokkend, maar op dié wyse suggereer Winterbach ’n groot deel van die land se geskiedenis (al laat dit wit Afrikaanse lesers waarskynlik hoogs ongemaklik by die lees). Via die taal word die geskiedenis opgevang en vasgelê sodat dit nie in die vergetelheid raak nie.

Winterbach, in haar onderhoud met Carina Diedericks-Hugo, hou vol “taal moet weerstand bied”: “Taal is belangrik. *Die naas mekaar stel, by monde van verskillende*

karakters, van byvoorbeeld die taal van die mistiek, van die wetenskap, van die skone kunste. Taal wat weerstand bied" (De Waal e.a. 2004; ons kursivering). Winterbach se kommentaar skakel met Mikhail Bakhtin se teorie oor meerstemmigheid. *Niggie* is 'n polifoniese teks waarin die taal van mistiek, kuns, wetenskap en ideologie mekaar afwissel, en sodoende ontstaan spanning in die roman wat sorg vir 'n boeiende betoog. Afrikaans as taal is meer as net 'n kommunikasie-middel, en speel ook 'n belangrike rol in die gesuggereerde representasie van die *vroeëre* aard van Suid-Afrikaanse menseverhoudinge.

Tiperend van Winterbach se romans, is die intertekstuele stramien van haar oeuvre. Dit speel in op die Afrikaanse kultuurerfenis (idiome, Boererate, klassieke tekste in die Afrikaanse kanon, volksliedjies en die Bybel) wat telkens kreatief verwerk word binne 'n eietydse perspektief. Hieruit resulteer dikwels by implikasie striemende kommentaar op die verlede, die hede en selfs 'n moontlike toekoms.

Verskillende Winterbachs figureer as karakters in Eugène Marais se kortverhale. Marais het 'n reeks kortverhale geskryf, getiteld "Die pad van drome". Volgens Leon Rousseau, redakteur van *Versamelde Prosa Deel 2* (1984), het dié reeks van vier kortverhale eers in *Die Vaderland* verskyn (18 Februarie 1933) (1283): "Drome en dromers" (890–893), "Die droomlewe van Donou Winterbach" (893–896), "Die visioen van die wit pad" (896–900) en "Verdediging van Tweepoort deur Donou Winterbach" (900–906). Soos uit die titels af te lei, het dié kortverhale temas van drome en patriotisme uit die Anglo-Boereoorlog.

Dokter Roubaix, die droomkenner in Marais se vier kortverhale, was van mening dat 'n mens nie geloof aan Freud se droomvertolking kan heg nie, want om sy "teorie op feite te formuleer, sou 'n ondersoek van agtereenvolgende eeue verg" aangesien hy "nooit die minste uitleg van die metode wat hy gebruik het" gee nie (Rousseau 1984: 891). Ingrid Winterbach noem in 'n onderhoud met Stephanie Nieuwoudt (2002: 4) dat sy juis in Sigmund Freud se teorieë glo, of altans hom bo sy student Carl Jung verkies: "Sy vind dit interessant dat mense altyd Jungiaanse motiewe in haar werk soek. Want as sy moet kies tussen Freud en Jung, kies sy Freud." Na aanleiding hiervan is dit interessant dat Marais ook Freud se teorie oor die onderbewussyn gebruik (of moontlik uit onkunde noem): "Verskeie navorsers is geneig om drome toe te skrywe aan 'n duistere geweste in die mensiesiel, bekend as die onderbewussyn" (Rousseau 1984: 892). Dit is verder van belang dat "drome in verband staan met die wêreld van die toorkuns" (Rousseau 1984: 891) en dié gegewe tree duidelik in *Niggie* na vore in veral die karakter Oompie se handeling.

Die hoofkarakter is Donou Winterbach, broer van Gool, wat "altwee groot naam in die Driejarige Oorlog gemaak het". Hy was skaars ses-en-twintig by die vredesluiting, maar "nieteenstaande sy jeug het hy vroeg in die oorlog reeds die talente, vernuf en beleid van 'n hoogs geoefende krygsoffisier aan die dag gelê". Donou word opgehemel met kenmerke soos "instinktiewe kennis van oorlogstrategie en -tegniek",

“onuitlegbare persoonlike magnetisme” en bowenal was daar aan die Boerekant “seker nooit ’n meer vreeslose offisier” nie. Dié huldeblyk bereik ’n hoogtepunt: “Leiers soos Donou Winterbach weet eenvoudig nie wat persoonlike vrees op die slagveld beteken nie.” In dié trant gee sy opperbevelhebber die opdrag dat hy Tweepoort moet verdedig: “Onthou, Donou, dit is ’n saak van lewe en dood. Lewend moet g’n manskap die posisie verlaat nie. Die veiligheid van die kommando, van honderde vroue en kinders, rus in julle hande – miskien ons hele saak. God sy met julle.” (Kyk Rousseau 1984: 893, 894, 902.) Dié patriotiese en godsdienstige denke fungeer ook in haar romans, al is dit dikwels op satiriese wyse.

Met die publikasie van *Niggie* (2002) staak Ingrid Winterbach die gebruik van die skuilnaam Lettie Viljoen, en publiseer voortaan verder onder haar eie naam en nooiensvan. Daar kan aangevoer word dat ’n geestelik versteurde mens en ’n kunstenaar veel in gemeen het op kreatiewe vlak en deur na ’n kunstenaar se werk te kyk, vind mens insig in hul binnekamer waar dié kreatiewe prosesse plaasvind.

Die plot

Die vertelde tyd in *Niggie* is Februarie 1902 tot Mei 1902, terwyl die verteltyd 244 bladsye beslaan. ’n Groep Boerekrygers, waaronder die natuurhistorikus Ben Maritz, die geoloog Reitz Steyn en die oudste in dié groep asook die “leier”, Willem Boshoff, vertrek in Februarie 1902 uit die Kaapkolonie om die deur-oorlog-getraumatiseerde Abraham Fouché aan sy moeder op Ladybrand terug te besorg.

Hulle moet ook ’n boodskap van hul voormalige bevelvoerder, kommandant Senekal, aan generaal Bergh bring. Eers doen hulle by ’n plaas aan waar ’n allenige wewenaarboer hul van sy droom oor die triekstervrou met die pragtige verhoedjie van berghaanvere vertel. Later blyk sy ’n man te wees wat hard vir hom lag oor die poets wat sy hom gebak het. Later, op pad na die Vrystaat sluit hulle op ’n verlate plaas êrens in die Karoo by ’n opvangskamp vir gevegsongeskiktes aan. Hulle wag op die generaal om verdere instruksies, maar word deur Gert Smal, die leier van die groep mankoliekes, verhoed om verder te reis. Thys Human (2002: 28) merk tereg op dat, soos in Winterbach se vorige romans, vervaag die karakters in *Niggie* se “eens doelgerigte voornemens, word hulle tot stilstand gedwing en uiteindelik opgeslurp in die slopende gang van daaglikse roetine”.

Ná weke in die geïsoleerde situasie hou Ben en Reitz, die wetenskaplikes onder dié groep, hul besig met waarnemings oor plante, diere en rotsformasies wat hulle in hul joernale aanteken. Saans word daar om die vuur oor die oorlog gepraat en stories vertel. Ná ’n ontmoeting met die toordokter, Oompie, vra Reitz sy hulp om sy oorlede vrou te kontak met byna katastrofiese gevolge.

Generaal Bergh gee aan Ben en Reitz die opdrag om as tydvermaak vir die kommandolede lesings aan te bied oor hul onderskeie studieveld. Dié lesings het hu-

moristiese gevolge, aangesien die inhoud veels te progressief vir die Boerekrygers se naïewe wêreldbeskouing is.

Ben, Reitz en Gert Smal word op 'n militêre sending gestuur en ontkom ternouernood aan die dood toe hulle in 'n hinderlaag beland. Smal sterf, Ben is ernstig gewond en Reitz, met die ligste besering, moet gaan hulp soek. Hulle word gered deur 'n jong vrou, Niggie, wat hulle na veiligheid bring op 'n plaas in die Suid-Vrystaat wat aan Anna Baines en haar man Johannes, wat op kommando is, behoort. Die ander inwoners is Tante, wat Anna se tante is, twee meisies, Lena en Sussie, wat susterskinders van Anna is, en Niggie wat eintlik haar kleiniggie is. Die enigste swart hulp op die plaas is Jeremia en sy vrou, Betta.

Die mans herstel algaande en wanneer Reitz die moed bymekaar skraap om terug te keer na hul voormalige kamp vir hul joernale, het almal en alles sonder 'n spoor verdwyn. Die leser word gevolglik aan die einde van die roman met talle onbeantwoorde vrae gelaat.

Die foto in Thomas Pakenham (1979: 426–427) se *The Boer War* van Cronjé se oorgawe aan Roberts by Paardeberg het duidelik as inspirasie gedien vir Winterbach se omslagontwerp van dié historiese gebeurtenis. Die figure van Cronjé en Roberts in Winterbach se voorbladtekening is duidelik herkenbaar uit dié foto (hoewel die figure verkort is). Winterbach verwys op verskeie plekke in haar roman na dié geskiedkundige gebeurtenis (kyk 42, 47).

Karakters en naamgewing

In *Niggie* openbaar Winterbach haar aanleg om aan 'n verskeidenheid uiteenlopende karakters vorm te gee. Dit is 'n aanleg wat byna karakteristiek van Winterbach se oeuvre geword het. Al die karakters in dié teks word in een of ander opsig as gebrekkig voorgestel. Elkeen is onvervuld of vertoon swakhede – van die boer met die droom wat wens hy kan weer die verehoedjie sien, tot Anna wat haar eintlike geliefde, Reitz moet afstaan ná haar man van die oorlog terugkeer. Winterbach se karakters is oortuigende karakters met al die gebreke en tekortkominge wat daarmee gepaard gaan.

Die karakters is boonop argetipes, soos die wetenskaplike (Ben en Reitz), die filosoof wat meestal stilswyend is (Japie Stilgemoed), die religieuse, maar stompsinnige predikant (Kosie Rijpma), die harde vloeker (Gert Smal), die man van aksie (generaal Bergh), die swak leier (kommandant Servaas Senekal) en trieksters (byvoorbeeld Oompie, Esegïel, Seun en Niggie). Hierdie argetipes is nóg 'n wyse waarop subtiele humor in die teks voorkom.

Naamgewing is belangrik in 'n roman, aangesien dit moontlike leidrade is wat die leser na intiemer insigte lei en soms 'n aanduiding is van die persoonlikhede van die verskeie karakters. Die meeste vroue in die roman het egter generiese name soos

Niggie, Tante en Sussie, met die uitsluiting van Anna en Betta. Uit die talle manlike karakters is daar slegs twee generiese name, Oompie en Seun. Hierdie naamgewing is ontindividualiserend en depersonaliserend. Dit neem weg van die individu se besonderheid en maak van hul tipes benoem deur hul geslag, soos byvoorbeeld 'n jong meisie (Sussie), 'n jong vrou verwant deur familie (Niggie) en 'n ouer vrou ook verwant deur familie (Tante). Hierdie generiese name is veral in gebruik onder Afrikaanssprekendes. Dit skakel veral in die geval van die karakter Tante, wat 'n tradisionele Boerevrou is en oor "kennis van medisinale kruie" beskik (180).

Aan die manlike kant is die generiese benamings van Oompie en Seun nie, soos tradisioneel benut, 'n verwysing na verwante familie nie. Hulle word eerder volgens hul ouderdom benoem. In die geval van die swart karakters dui die name Jeremia en Esegïel nie op hul geslag of ouderdom nie, maar op hul roeping en profetiese vermoëns om die toekoms te voorspel. Sommige van die ander mans word deur hul name getipeer en hierdeur kan hul geaardhede afgelei word. Japie Stilgemoed is 'n veelseggende naam vir 'n digter en dui op sy bykans Boeddhistiese kalmte, Gert Smal se van kan verwys na sy beperkte visie en persoonlikheid en Gif Luttig se naam suggereer 'n giftige, agterbakse persoonlikheid en moontlik ook 'n gedugte vyand. Die naam, Swartpeet, suggereer 'n man wat aan die verkeerde kant van die gereg handel. Hy is ook moontlik die swartskaap in sy familie. Die kleur swart dui op die dood en ook op gevaar. Sy fletsgroen oë suggereer moontlik die oë van 'n slang wat dreigend hul prooi dophou en onverwags aanval. Dit is dan ook die geval met die hinderlaag waarin Ben en Reitz gelei word.

Die rooikopvrou met die verehoedjie is ook 'n tipe. Sy is 'n misterieuse droomtipe, met romantiese en erotiese allure (soos in die tyd van die Romantiek en *La Belle Epoque*, aan die einde van die negentiende eeu).

Sommige van die mans se name suggereer 'n historiese bewussyn. Dit is opvallend dat die karakter, Reitz Steyn, se naam opgemaak is deur die vanne van twee voormalige presidente van die Unie, naamlik F. W. Reitz (ook oud-president van die Oranje-Vrystaat) en M. T. Steyn.

Reitz is 'n ook 'n dorp in die Noord-Vrystaat. Hierdie dorp is van belang aangesien president Steyn hier 'n laer gehad het tydens die Anglo-Boereoorlog (Pakenham 1979: 513). Op 29 November 1900 het Kitchener die opperbevel by Roberts oorgeneem. Onder hom het die afbranding van plase geensins afgeneem nie. Die afbranding van hele dorpe het voortgegaan en in baie opsigte vererger. Een van hierdie dorpe is Reitz (Pretorius 2001: 41).

Reitz was aan die begin van die oorlog by die Johannesburgkommando onder aanvoering van kommandant Ben Viljoen en het later by die Lichtenburgkommando onder aanvoering van kommandant Celliers beland, maar moes na 'n veldslag by kommandant Senekal aansluit (38). Dit is van belang dat bekende name soos Ben Viljoen en Celliers gebruik word. Viljoen verwys na die vermaerde Boeregeneraal,

Ben Viljoen, wat in die Anglo-Boereoorlog geveg het, gevang is en na St. Helena geneem is en daar sy dagboek oor die oorlog geskryf het. Celliers verwys heel waarskynlik na Jan F. E. Celliers, die digter, wat ook sy oorlogsdagboek gepubliseer het en die terloopse wyse waarop dié naam ingewerk is, kan ook moontlik daarop dui dat dit 'n leidraad vir die leser met verwysing na Japie Stilgemoed, die karakter wat op Celliers geskoei is.

Nog drie gewilde Afrikaanse mansname is Ben Maritz wat moontlik kan skakel met generaal Manie Maritz wat 'n Boeregeneraal in die oorlog was, en Willem Boshoff kan verwys na die Boshoffs wat vandag leiersfigure in Orania is, die hartland van die konserwatiewe Afrikaners wat verkies om daar te woon. Daar is ook Abraham Fouché wat moontlik verwys na kommandant Fouché wat die bevelvoerder was van een van die laaste kommando's om die slagveld te verlaat in die Anglo-Boereoorlog (Pretorius 1985: 88).

Die mansname weerspieël ook in sommige gevalle persoonlikheid en fisiese voorkoms. In die geval van generaal Bergh is hy "korterig maar stewig gebou" (68) en hy is in alle opsigte breed. Sy naam suggereer, soos sy liggaamsbou aandui, soliditeit en standvastigheid soos 'n berg. Sagrys Skeel kry sy naam van sy een skeel oog en die kleur grys dui op 'n tekort aan emosies en 'n stil persoonlikheid. In die voorbeeld van Jakobus Waterval, 'n "groot man met 'n skerp profiel, duidelik 'n man van besondere liggaamskrag" is sy persoonlikheid af te lei uit sy optrede. Hy neem "nouliks aan die gesprekke deel" en is rusteloos, want hy "staan af en toe op om 'n ent op sy eie die nag in te stap" (127). Sy voorkoms (groot en sterk) en persoonlikheid (onrustig) word weerspieël in sy naam, Waterval. Die moeilike Herman Hundt se noemnaam, Rooi Herman, is duidelik afgelei van sy voorkoms en die kleur dui moontlik op gevaar, opvlieëndheid en na sy bose persoonlikheid. Ruieben Wessels is 'n "groot man met 'n lewendige, maar verweerde gesig, 'n ruie baard en hare" (36). Sy naam het moontlik met sy voorkoms te make ("ruie baard en hare") en dalk ook met sy growwe persoonlikheid. Die interessantste geval is Swartpeet Petoors se Boesmanagterryertjie, Stofman. Sy naam suggereer 'n bruin vel waardeur hy deel vorm van die landskap. Dit kan ook dui op die eerste mense in Suid-Afrika, soos die eerste mense in die Bybel wat uit stof gemaak is. Hierbenewens word daar vernederend na hom verwys as "Kinderpiel of Perskie-oor". Laasgenoemde naam omdat sy "oor op 'n gedroogde perske lyk" (133). Albei verwysings dui op die klein statur van die San.

Die jongste in die groep is Jannie Neethling. Sy naam, Jannie, beklemtoon ook sy jeugdigheid, aangesien dié naam met volwassenheid gewoonlik gewysig word na Jan. Twee mans wat lankal hul volwassenheid bereik het, is Oom Mannes en Oom Honne. Hulle word beskryf as twee "veglustige ou ooms" en in hulle "are bruis daar kennelik die bloed van deurwinterde strydery". Dié twee sien daar so "kragtig en oorgehaal as jong manne uit" (128), maar hulle klou steeds aan óú denkwyses soos gesien word in die evolusiedebat. Hier het Winterbach twee karakters wat die patri-

otiese en historiese samevatting van die stereotipiese Boerekryger uitbeeld, selfs die name weerspieël 'n sterk manlikheid.

Slegs Gert Smal se hond, 'n "slank dier met geel oë wat agterdogtig knor en onwennig op 'n afstand bly" (37), het nie 'n naam nie. In *Op soek na generaal Mannetjies Mentz* van Christoffel Coetzee manifesteer die Bose in die vorm van 'n hond en hieruit kan afgelei word dat die hond 'n argetipe van die Bose kan wees.

Oompie is 'n enigma en kan as 'n argetipiese waarsêer beskryf word. Hy vertolk verskeie rolle, onder andere is hy 'n toordokter (42–47), 'n siener en 'n verskaffer van heuning en melk aan die kommando (43). Hy skakel met die karakter, Cordier in Deney's Reitz se *Commando. A Boer Journal of the Boer War* (1929)¹ wat ook in 'n hut woon. Sy vel is "olierig en effens blas (...) [s]y baard is yl; sy hare is lank, sluik en vetterig". Daar is "iets Oosters aan hom" en laastens gee hy 'n reuk af "soos galsterige botter". Wat Reitz opval is die "intensiteit van sy gesig (...) [t]erwyl hy praat, trek sy gesig jou soos 'n magneet". Reitz merk hoe "klein en vlesig sy hande is, haarloos, met skerp gepunte vingers, en 'n blouigheid onder die nael. Hy is soos iemand uit 'n ander tyd; uit 'n ander ryk – 'n Oosterse ryk" (43). Hierdie stelling suggereer moontlik dat Oompie eintlik 'n oorblyfsel is en meer in die doderyk hoort as in die ryk van die lewendes.

Al die beskrywings hierbo skep 'n beeld van 'n walglike ou man wat vuil en alleen in die berge woon, maar wat oor 'n besondere magnetisme beskik. Die paradoksale elemente dui op 'n bonatuurlike verskynsel. Hier is die magiese kragte aan die werk. Die twee verwysings na sy Oosterse voorkoms open nog 'n raaisel van wie dié man werklik is en waar hy vandaan kom. Sy generiese naam is ook vreemd vir so 'n karakter wat moontlik Oosters is (miskien Boeddhisties) óf dalk duiwels wat nie van die wêreld is nie en dus ook as vreemd, uitheems en eksoties voorkom.

Die verwysings na die Ooste, Oompie se andersheid asook die klem wat die skrywer op sy uiterlike plaas, sluit aan by Edward W. Said (1978: 20–21) se teorie oor "Orientalism": "Orientalism is premised upon exteriority, that is, on the fact that the Orientalist [...] makes the Orient speak, describes the Orient, renders its mysteries plain for and to the West." Die uiterlike waarop soveel klem gelê word, is egter blote voorstelling oftewel representasie: "The exteriority of the representation is always governed by some version of the truism that if the Orient could represent itself, it would; since it cannot, the representation does the job, for the West" (Said 1978: 21).

In *Niggie* verteenwoordig Oompie die Ander, die geheimsinnige, die eksotiese wat deur sy andersheid mense se nuuskierigheid prikkel en sodoende sorg dat hul altyd weer na hom terugkom. Dit kan gesien word in Gert Smal se verskeie besoeke aan hom, die tabak wat hy as geskenk bring, die vroue wat hy vir hom organiseer en dit alles vir nóg 'n kykie in die onbekende in wanneer Oompie profeteer. In dié opsig skakel die mag van profesie vir Oompie met Esegïel en Jeremia, die profeetfigure.

Die wit-swart rasseverhoudings word gereflekteer in Reitz se gesprekke met Jeremia. Reitz sien soms Jeremia vir Esegïel aan en vra hom steeds versigtig uit, maar

Jeremia “antwoord altyd met neergeslane oë” en is “nooit gretig om ’n gesprek aan te knoop nie”. Betta tree ook ontwykend teenoor Reitz op en “stuur onsiende in die kombuis by hom verby”. Reitz begin wonder of die bediendes vind dat hy en Ben “wederregtelik hier woon, dat hulle die plek van Johannes (nog ’n Bybelnaam), die man van Anna, wil inneem” (216)? Op hierdie maniere bied die swart mense passiewe weerstand teen die moontlik onwelkome indringing van die nuweling op die plaas.

Nieteenstaande die problematiese rasseverhoudings word die bediendes se menslikheid en hul verlies weens die oorlog ook uitgebeeld. Niggie vertel van hulle lyding, want hul seuns is “saam met die mans op kommando” en hul “jongste kind is verlede jaar oorlede”. Sy merk op dat hulle “getrou tot die dood” is (188). Hulle woon saans die “huisgodsdien saam met die gesin by”, maar hulle sit op die “grond in die een hoek van die eetkamer” (187). Hierdie kommentaar dui op die koloniserings van hierdie swart mense wat eerstens die Christelike godsdien beoefen en tweedens hul subjektiwiteit beklemtoon deur op die vloer plaas te neem. Jeremia is soos Esegël ’n naam van ’n profeet. Dit is opvallend dat nie een van die swart mans of Betta, die enigste swart vrou in die roman, praat nie. Selfs hul naamgewing is ’n vorm van Westerse kolonisasie.

Said (1993: 8) verduidelik die terme “imperialisme” en “kolonialisme” soos volg: “‘imperialism’ means the practice, the theory, and the attitudes of a dominating metropolitan centre ruling a distant territory; ‘colonialism’, which is almost always a consequence of imperialism, is the implanting of settlements on distant territory”. Hy voer ook aan dat imperialisme en kolonialisme nie beperk is tot die land nie, maar ook die mense van daardie land insluit (Said 1993: 8): “Neither imperialism nor colonialism is a simple act of accumulation and acquisition. Both are supported and perhaps even impelled by impressive ideological formations that include notions that certain territories and people *require* and beseech domination.”

Waar Said se teorie meer op die politiek fokus en die binêre opposisies van die kolonialiseerder en die gekolonialiseerde, fokus Homi K. Bhabha op die psigoanalitiese en hibridiese aspekte van kolonialisme. Bhabha (1994: 67) omskryf koloniale diskoers as volg: “It is a form of discourse crucial to the binding of a range of differences and discriminations that inform the discursive and political practices of racial and cultural hierarchization.”

Die Bybelboeke van die profete Jeremia en Esegël figureer ook as intertekstuele kennis by *Niggie*:

Jeremia het omtrent ’n halfeeu lank as profeet opgetree. Dit was gedurende die moeilike tyd toe Babel die ander nasies begin plattrap het en ’n ernstige bedreiging vir die verbondsvolk Juda ingehou het. Jeremia het veral die verbondsvolk se oppervlakkige godsdien en hulle vormgodsdien aan die kaak gestel en hulle tot persoonlike bekering opgeroep. Dit bring hom in botsing met die vals profete. Hulle bring ’n boodskap wat hulleself uitgedink het, praat die volk na die mond en

verkondig vrede en voorspoed. Die volk wou hulle egter nie bekeer nie en het selfs afgodsdien beoefen. Daarom, so het Jeremia gesê, *sou die Here hulle straf met oorlog, pes en hongersnood en hulle in ballingskap laat wegvoer* (Jer. Inleiding; ons kursivering).

Jeremia, die swart bediende, se rol word via sy naamgewing omgeruil met dié van 'n profeet soos ook die geval is met Esegïel. In Jeremia se geval profeteer hy die oorwelddigende bedreiging wat Babel (overgeset synde Engeland) vir die verbondsvolk Juda (metafories gesproke in *Niggie*, die Boere) inhou. Daar word in die redakteursinleiding tot die 1983 Afrikaanse vertaling van die Bybelboek Jeremia genoem dat Babel "die ander nasies [...] plattrap" wat in die verband van *Niggie* Brittanje se wêreldwye imperialisme oproep. Die Bybelse verbondsvolk het as gevolg van hul vormgodsdien en die "boodskap wat hulleself uitgedink het" van vrede en voorspoed, die Here se toorn ontlok. Hierdie kommentaar sluit direk aan by die kritiek op sommige van die Boere se dwepery met die godsdien op kommando. Dit is egter die Here se straf van "oorlog, pes en hongersnood en hulle in ballingskap laat wegvoer" in Jeremia wat op fassinerende wyse dié verwysing by die Anglo-Boereoorlog laat aansluit. Daar was oorlog tussen die Boere en die Britte, die Britte se verskroeiende aarde-beleid kan gesien word as 'n pes weens die skade wat dit die Boere berokken het, daar was tydens en ná die oorlog hongersnood en die Boere is as ballinge weggevoer na, onder andere, St. Helena.

Hierdie aankondiging gaan nog in Jeremia se leeftyd in 586 v.C in vervulling nadat Jerusalem lank beleër en toe verwoes is, soos groot dele van Suid-Afrika vir drie jaar beleër en daarna verwoes is. Maar Jeremia kondig ook aan dat Babel sal val en dat die verbondsvolk na hulle land toe sal terugkeer. Hy merk op dat daar 'n ingrypende verandering gaan plaasvind by sy volk wat die verbond met die Here gedurig verbreek het. Die Here sal vergifnis skenk en 'n nuwe verbond met hulle sluit. Dan sal hulle Hom gewillig dien (Jer. 31: 31–34). Dit is dan in 'n neutedop die Anglo-Boereoorlog vanuit 'n Bybelse perspektief.

In *Niggie* is Esegïel 'n besondere swart man wat oor omvangryke kennis van die Boere se geskiedenis en die Bybel beskik en wat in Gert Smal se kommando'tjie al die ruwe werk verrig, maar in die Bybelkonteks waaruit sy naam kom, was hy 'n priester en 'n profeet (voor en tydens die Babiloniese ballingskap van Juda) en het hom gerig tot sowel die ballinge as sy volksgenote wat in Juda en Jerusalem agtergebly het. Die verbondsvolk het selfs in die moeilike omstandighede in hulle sonde volhard. Met buitengewone simboliese optredes vestig die Bybelse Esegïel hulle aandag op die woord van die Here en lê veral nadruk op elke mens se persoonlike verantwoordelikheid vir sy lewe voor God. Dié stelling is veral van belang in 'n oorlogsituasie waar soldate in die meeste gevalle genoodsaak is om hul opperbevelhebber se opdragte uit te voer.

Esegiël bepaal dat sy volk oor hulle sondes gevange weggevoer word, maar God red hulle ook weer. Deur sy Heilige Gees sal Hy nuwe lewe inblaas in sy volk vir wie daar geen hoop op herstel meer is nie en sal hulle na hulle land toe terugbring. Die Here sal 'n nuwe verbond met hulle sluit en sal self deur sy Gees hulle onbekeerlike harte verander sodat hulle Hom gewillig dien. Esegiël sien die eindstryd van die wêreldmagte teen Jerusalem, maar ook Jerusalem se redding (Eseg. 38 en 39) en 'n nuwe tempel waarin die Here onder sy volk woon (Eseg. 40-48). Al dié gegewens eggo Jeremia se profetiese voorsiening vir die verbondsvolk Juda, wat in die konteks van *Niggie* na die Boere verwys wat hulself geskiedkundig as die verbondsvolk geproklameer het.

Esegiël en Jeremia word beskou as 'n "prophetic couple". Albei profete profeteer ongeveer in dieselfde tydperk, albei is afkomstig uit die priesterskap, albei was ooggetuies by die omverwerp van die Joodse nasie: "and with their prophecies accompany the fate of the Jewish state down to the catastrophe and beyond that rebuking, threatening, warning, admonishing, and also comforting and encouraging" (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1073). Die twee swart karakters in *Niggie* word deur hul besondere naamgewing dus ook as 'n "profetiese paar" herkenbaar. Die sleutel tot die intertekstuele verband met die Bybel, setel in die name.

Verder is daar ook sake van die fynste besonderhede waaruit ooreenkomste tussen dié twee profete getoon word. Dit blyk uit die volgende teksverse *The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1073):

the threat against the unfaithful shepherds (Ezk 34: 2, Jer 23: 1); in putting into one class the Northern and the Southern Kingdom and condemning both, although the prediction is also made that they shall eventually be united and pardoned (Ezk 23, 16; Jer 3: 6; Ezk 37: 15; Jer 3: 14-18; 23; 30); in the individualizing of religion (cf the fact that both reject the common saying: "The fathers have eaten sour grapes, and the children's teeth are set on edge," (Ezk 36: 25; Jer 24: 7; 31: 27-34; 32: 39; 38: 8); in their comparisons of the coming judgement with a boiling pot (Ezk 24: 1; Jer 1: 13); and finally, in their representation of the Messiah as the priest-king (Ezk 21: 25; 45: 22; Jer 30: 21; 33: 17).

Reitz hou vir Esegiël dop terwyl hy sy verskeie takies verrig en besef dat Esegiël "'n boodskapper tussen die ryke van die skadu en van die lig" is. In die opsig kan hy verwant wees aan Oompie en ook die triekstervrou met die verehoedjie. Hy "slaan sy oë nooit op nie, hy praat net as hy aangespreek word" en as Gert Smal "sy vingers in sy rigting klap, voorsien Esegiël hom van die ontbrekende inligting waarna hy vra: die datum van 'n veldslag, die naam van 'n generaal, die getalle van dooies en gewondes" (120). Esegiël praat slegs as Gert Smal hom vrae vra oor die Bybel en die Boeregeskiedenis. Dié feit kan ironies gelees word, maar indien daar parallelle tussen hom en 'n ander merkwaardige swart man getrek word, kan dit lei tot veel meer insigte as blote ironie.

Esegiël, wat beteken "laat God versterk" ("God strengthens", *The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1071), suggereer die figuur van Nelson Mandela. In die Bybel is Esegiël 'n profeet met 'n visie van die toekoms, 'n man wat simboliese dae verrig en wat bekend staan as die "creator of apocalyptic literature" (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1980). Hy is in ballingskap weggevoer in 597 v.C en dié gebeurtenis "deeply affected the fate of the people" (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1071). Daar word algemeen aanvaar dat hy op vyf-en-twintig-jarige ouderdom verban is (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1071) en sy ballingskap word figuurlik beskryf as 'n "tronk" waar hy "vasgemaak" was. In *Niggie* is Esegiël 'n meestal stilswyende karakter wat simbolies gelees kan word as 'n swart messias wat die swart bevryding voorspel en net soos Mandela jare vasgevang of "toegesluit" is, maar wat net sy kans afwag om die swart bevryding te lei.

Die eienaardigheid van die stilswyende Esegiël wat net praat in antwoord op Gert Smal se vrae weerspieël tot 'n mate die profeet Esegiël se eie omstandighede. Daar word beweer dat Esegiël soms gelei het aan katalepsie (verstywing), wat onder andere beteken "a temporary suspension of the power of locomotion or of speech" (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1072). Nóg interessanter is dat "his unique condition occurs only at the express command of God" (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1072, kyk Eseg. 3: 24, 24: 25). Die teenoorgestelde is waar vir die byna permanente stilswyende Esegiël in *Niggie*, waar hy slegs praat op bevel van Gert Smal. 'n Verdere ooreenkoms is die omgewing waarin hulle hul bevind. Esegiël se kommandolewe in die veld reflekteer dié van die profeet Esegiël: "He lives in the midst of briars and thorns and dwells among scorpions" (*The International Standard Bible Encyclopaedia* 1988: 1072, Eseg. 2: 6).

Daar kan ook ooreenkomste getrek word tussen Esegiël in *Niggie* en J. M. Coetzee se swart karakter, Friday, in *Foe* (1986). Esegiël kan praat, maar net Boeregeskiedenis en Christelike Bybelkennis, terwyl Friday nie 'n enkele woord uiter nie, bloot 'n skadu-teenwoordigheid is.

Motiewe en temas

Niggie het 'n sterk feministiese inslag, weens die vrou wat sentraal staan in die titel, maar ironies genoeg eers aan die slot van die teks fisies figureer. Daar is 'n genderbewustheid, aangesien die mans oor vrouens praat en *vice versa*. Die seksuele spanning tussen die geslagte word egter hoofsaaklik beperk tot die drome van die karakters.

Niggie is 'n omstrede teks. Die titel is vreemd. Dit plaas die leser terug na 'n vergangende era waar dié soort generiese naam meer in gebruik was. Die woord "niggie" is deel van die taalargeologie wat verlore gegaan het, soos uit van die benamings afgelei kan word. Die benaming het oorspronklik beteken:

1a. Dogter van 'n oom of tante; teenoor *neef*; b. dogter van 'n broer of suster; teenoor *neef*; 2.(*verouderend*) (veral as aanspreekvorm en ook saam met 'n eienaam) Meisie of soms vrou wat jonger of ongeveer van dieselfde ouderdom as die spreker is; teenoor *neef*; 3a. Vrou wat aan volkspele deelneem; b. Vrou wat aan 'n jukskeispan behoort; 4. Vroulike dier van soortgelyke familieverwantskap as betekenis (WAT 2000: 164).

In die roman is die woord veral gebruik as 'n eienaam, 'n susterskind, en ter aanwysing van 'n vroulike persoon. Verder rekonstrueer dit die samelewingsetiek van daardie tyd, in die sin dat dit die hoflikheidsvorm van een van die mees gebruiklike aanspreekvorms vir 'n vrou is. Vir die hedendaagse leser is dit beslis 'n verouderde vorm buiten vir die aanduiding van familieverwantskap (neef teenoor niggie).

Die vrouefigure vertoon nie hoofsaaklik drif en doelgerigtheid nie, maar hulle speel 'n bemiddelende rol sodat die mansfigure weer met hul lewens voort kan gaan. Dit word getoon deur Niggie en Tante wat Ben en Reitz ná die hinderlaag waarin hulle gelei is, red en terugneem na die plaas om hulle te versorg. Die laaste paar hoofstukke handel hoofsaaklik oor die vroue en net soos die eerste hoofstukke waarin die mans 'n hoofrol gespeel het, is hulle in dié laaste hoofstukke grotendeels afwesig (behalwe vir Reitz en Ben). Die mans is egter in die vroue se gesprekke, gedagtes en drome teenwoordig.

Al dié gegewens dra by tot 'n verwickelde en meervlakkige teks. Winterbach se roman is leesbaar op verskeie vlakke: histories, filosofies, polities, linguisties en psigoanalities (via die drome en bonatuurlike verskynsels soos trieksterfigure).

Linguisties gesproke is die roman besonder boeiend. Winterbach se "argeologiese opgrawings" van die ontwikkeling van Afrikaans as taal, asook haar letterkunde (veral gedigte van Eugène Marais en oorlogsdagboeke soos Celliers s'n) is ook 'n afgrawe in die Afrikaanse leser se psige deur die geskiedenis in die hede ter sake te maak: "Die stryd gaan voort" (kyk 93). Behalwe die letterlike interpretasie van die oorlog waarna verwys word, verwys sy moontlik ook na die kosmiese stryd van verandering, die Afrikaanse taalstryd of die lyding en psigiese verbystering as deel van die kreatiewe skeppingsproses. Die Anglo-Boereoorlog word as die medium gebruik waardeur dié verhaal tot voltrekking kom. Al die elemente lei tot die leser se besef dat almal universeel menslik is in dié stryd van verandering. Hetsy dit oor taal, kunsskepping of politiek gaan.

Die verhaal het 'n sterk visuele inslag, wat getuig van Winterbach se parallelle loopbaan as visuele kunstenaar. In 'n onderhoud met Nieuwoudt (2002) het Winterbach dié neiging in haar werk bevestig: "My visuele ingesteldheid sal uiteraard neerslag vind in my skryfwerk. Ek het ook die knaende gevoel dat ek eintlik meer visueel as verbaal is." Die roman het sowel 'n sterk historiese as visioenêre inslag, deurdat Winterbach die verlede gebruik as 'n metafoer vir die hede of selfs die toe-

koms. Donker humorsin en satire is kernelemente van die roman. As meesterlike stilis omskep Winterbach taalgebruik tot motief. Die tegniek van argeologiese opgrawings, soos gesien kan word uit die intertekste, historiese materiaal en in rasseverhoudings maak van dié roman 'n verwickelde teks.

Taboedebreking

'n Mens kan die vraag vra waarom 'n Afrikaanse skrywer in 2002 dié soort taal gebruik wat 'n Afrikaanse leser juis herinner aan 'n skandelige verlede. Dit is eerstens skokkend, en in sommige gevalle humoristies gebruik en tweedens wys dit hoe die land en taal verander het. Woorde wat "kaffer" as stam het, beskryf 'n ander wêreld en die feit dat dit 'n negatiewe rassistiese konnotasie het en daarom uit die taal geskrap is, verswak tot 'n mate die beskrywende vermoë van die taal en verarm die taal. Ná samestellings met "kaffer" verwyder is uit die Afrikaanse taal, is hulle vervang deur nuwe woorde, dus neologismes. Ongelukkig het dit so vinnig gebeur dat die meeste mense nie meer weet wat daardie spesifieke items in die hede genoem word nie. Voorbeelde hiervan is kafferwaatlemoen, "kafferkopvlerkie" (171) en kafferboom. Laasgenoemde staan deesdae bekend as 'n koraalboom, maar wat van die ander? Daar is talle sulke gevalle wat bevestig dat Afrikaans as beskrywende taal armer is as voorheen.

Hede en verlede

Winterbach jukstaponeer die een-en-twintigste eeu met die einde van die negentiende eeu en die begin van die twintigste eeu. Wat sê die roman? Geen historiese roman handel net oor die verlede nie. So ook met *Niggie* waar Winterbach deur haar raamwerk van die Anglo-Boereoorlog striemende kommentaar lewer op die hede, en die losgeslaenheid daarvan. Daar is ook afleidings te maak oor die stemlose swart karakters, hetsy as ideologie of ironie. Nieuwoudt (2002) se opmerking bevestig bogenoemde: "Die oorlog wat op die periferie van die gegewens in die boek plaasvind en die ontnugtering en gehawendheid van die karakters kan ook as metafoor vir vandag gelees word." Gunther Pakendorf (2002) lewer ook kommentaar op dié eienskap van Winterbach se teks: "Die gemene deler tussen toe en nou is die onafwendbaarheid van die naderende einde, die soms weemoedige, soms bitter gevoel van 'n onherroeplike verlies, die oorgang na 'n ongewisse toekoms."

In 1905 het Eugène Marais "Winternag" geskryf. Dit staan bekend as die eerste volwaardige Afrikaanse gedig. In 2005, 'n eeu na die "ontstaan" van Afrikaans, word die leser gekonfronteer met 'n roman wat reeds op apokaliptiese wyse die einde van Afrikaans suggereer.

Daar is vier bewegings in die roman: die droom (veral dié van die boer oor die triekstervrou), die kamp vir gevegsongeskiktes, die lokval en die afloop van die laaste

twee hoofstukke. Die sentrale elemente in *Niggie* is die verwewing van feit en fiksie, trieksterfigure en drome. 'n Ander interessante aspek is Ben en Reitz se natuurwaarneming in hul joernale, asook die twee lesings wat hulle voor die ander kommandoede hou wat die rol van die intellektueel tussen eenvoudige mense uitlig. Die rol van swart mense, veral dié van Esegjël is van besondere belang. Dit skakel met die heel belangrikste element in die roman, naamlik die historiese verlede wat as metafoor vir die hede funksioneer. Dit blyk uit die mense wat in dorre omstandighede leef, onseker is oor die toekoms, maar nooit in hopeloosheid verval nie.

Daar is verskeie motiewe in dié roman waaronder die belangrikste seker die trieksterfigure is in sowel manlike as vroulike gedaante, die vuurtema wat sentreer rondom Esegjël en ander Bybelverse, asook die tema van oorlewing en hoop vir die toekoms.

Ten slotte

Niggie dien verder as 'n subtiele antwoord op Coetzee se ontmaskerende roman oor die Anglo-Boereoorlog, *Op soek na generaal Mannetjies Mentz* (1998). Dit is duidelik dat Winterbach deur haar verwerking van historiese gebeure kommentaar op die huidige stand van sake in Suid-Afrika lewer. Haar kommentaar is duidelik gemik op Afrikaners en hul taal, asook die kwasi-noodtoestand waarin Afrikaans in die nuwe bedeling verkeer. Plekname word verander, veral dié wat voorheen Afrikaanse name gehad het, soos Pretoria wat Tshwane word (dit word so deur die Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie gebruik al is dié naamsverandering nog nie amptelik erken nie), Pietersburg wat Polekwane geword het, Potgietersrus wat gewysig is na Mokopane en Louis Trichardt wat vir 'n tydperk Makhado geheet het, om maar 'n paar te noem. In laasgenoemde geval is die naamsverandering onlangs deur 'n hofbesluit as ongeldig verklaar en is die oorspronklike naam van Louis Trichardt weereens in gebruik. Dié veranderings, voel baie Afrikaanssprekendes, affekteer die weergawe van die landsgeskiedenis en het direk tot gevolg dat die Afrikaanse betrokkenheid misken word.

In haar onderhoud met Nieuwoudt (2002) het Winterbach die volgende te sê gehad oor die stryd vir Afrikaans: "Die enigste manier waarop ek veg, is om in Afrikaans te skryf. Ek voel my nie geroepe om meer as dit te doen nie."

Aantekeninge

1. Ons gebruik in hierdie artikel die Engelstalige teks, omdat die oorspronklike Afrikaanse teks nie tot ons beskikking was nie, en 'n uiters skaars versamelaarsitem is.

Bronnelys

- Bhabha, Homi K. 1994. *The Other Question: Stereotype, discrimination and the discourse of colonialism. The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Bromiley, Geoffrey W. (ed.). 1988 (1979–1988). *The International Standard Bible Encyclopaedia*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.

- Bybelgenootskap van Suid-Afrika. 1991 [1983]. *Die Bybel. Nuwe vertaling (met hervormulerings)*. Kaapstad: Nasionale Boekdrukkery.
- Celliers, Jan F. E. 1978. *Oorlogsdagboek van Jan F.E. Celliers, 1899-1902*. A. G. Oberholster (red.). Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
- _____. 2000. *Oorlogsdagboek van Jan F. E. Celliers, 1899-1902*. Stellenbosch: Genealogiese Instituut van Suid-Afrika (GISA).
- Coetzee, Christoffel. 1998. *Op soek na generaal Mannetjies Mentz*. Kaapstad: Queillerie.
- Coetzee, J. M. 1986. *Foe*. London: Secker & Warburg.
- De Waal, Manie, Diedericks-Hugo, Carina, Du Plessis, Clinton V, Van Vuuren, Helize. 2004.
- Ingrid Winterbach, wie se roman *Niggie* met die Hertzogprys bekroon is, word deur Ons Paneel onder hande geneem. <<http://www.litnet.co.za>> 15 Junie. Toegang: 19.06.2004.
- Human, Thys. 2002. Die enigmatiese niggie ken baie trieks. *Rapport*, 1 Desember: 28.
- Marais, Eugène N. 1984. *Versamelde werke* (Deel 2). Leon Rousseau (red.). Pretoria: J.L. van Schaik.
- Nieuwoudt, Stephanie. 2002. Visueel & verbaal. *Plus*, 26 Oktober: 4 (Ingrid Winterbach verbeeld en verwoord. *Die Burger*, 4 November)
- Pakendorf, Gunther. 2002. Hede word verlede. *Die Burger*, 24 November.
- Pakenham, Thomas. 1979. *The Boer War*. Johannesburg: Jonathan Ball.
- Pretorius, Fransjohan. 1985. *Die Anglo-Boereoorlog, 1899-1902*. Kaapstad: Don Nelson.
- _____. 2001. Die lot van die Boerevroue en -kinders. *Verskroeiende aarde*. Fransjohan Pretorius (red.). Kaapstad: Human & Rousseau, 36-59.
- Reitz, Deneys. 1932 [1929]. *Commando. A Boer Journal of the Boer War*. London: Faber & Faber. [Oorspr. *Kommando. 'n Boere-dagboek uit die Engelse oorlog*. Kaapstad: HAUM, 1912.]
- Said, Edward W. 1978. *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. Harmondsworth: Penguin.
- _____. 1993. Overlapping Territories, Intertwined Histories. *Culture and Imperialism*. London: Chatto & Windus, 1-15.
- Van Schalkwyk, D.J. 2000. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel XI, N-O. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Winterbach, Ingrid. 2002. *Niggie*. Kaapstad: Human & Rousseau.